

نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی (دانشگاه تبریز)، سال ۱۴، شماره ۲۹، پاییز ۱۳۸۸، صفحات ۳۴-۱

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۶/۳۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۸۸/۲/۸

ارزیابی استراتژیک الگوی توسعه شهرهای نفت‌خیز با تأکید بر ابعاد اقتصادی (نمونه مورد مطالعه: شهر دوگنبدان)

رحمت‌اله فرهودی^۱
مصطفی قدمی^۲
موسی پناهنده‌خواه^۳

چکیده

شهرهای منبع پایه^۴ به ویژه شهرهای نفت‌خیز به دلیل بهره‌برداری‌های خام و وابستگی اقتصاد شهری به منابع تجدیدناپذیر، فرایند توسعه از الگویی ناپایدار در تبعیت می‌کنند؛ چرا که با افزایش احتمال اتمام ذخایر، ادامه حیات اجتماعی و اقتصادی آنها با چالش‌های جدی مواجه می‌شود. هدف این تحقیق، ارزیابی الگوی توسعه شهر دوگنبدان به عنوان نمونه‌ای از شهرهای نفتی است. در این تحقیق، ارزیابی بر اساس رویکرد استراتژیک و در پیوند با رویکرد توسعه پایدار شهری صورت خواهد گرفت و بر بعد اقتصادی و شاخص‌های مربوطه تأکید خواهد شد. روش‌شناسی تحقیق، در دسته روش‌های توصیفی و تحلیلی قرار می‌گیرد که در آن از روش‌های پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه و مصاحبه و ابزار تحلیلی SWOT به منظور شناسایی، طبقه‌بندی و تحلیل عوامل استراتژیک محیط درونی و بیرونی با مشارکت تیم تحقیق و کارشناسان و مسئولان محلی استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهند که شهر دوگنبدان به عنوان شهری نفت‌خیز در راستای توسعه شهری از بعد اقتصادی با عوامل متنوع استراتژیک روبه‌روست و در اولویت‌بندی نهایی، نقاط ضعف و تهدیدها به مراتب قوی‌تر از نقاط قوت و فرصت‌های محیط بیرونی است.

واژگان کلیدی: ارزیابی، رویکرد استراتژیک، مدل SWOT، توسعه شهری، بُعد اقتصادی، شهر دوگنبدان.

۱- استادیار بازنشسته دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تهران

۳- عضو هیأت علمی گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مازندران.

۴- این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری با عنوان «ارزیابی و تحلیل استراتژیک الگوی توسعه شهرهای نفت‌خیز با تأکید بر ابعاد اقتصادی؛ نمونه: شهر دوگنبدان» به راهنمایی آقای دکتر رحمت‌الله فرهودی در دانشگاه تهران است.

۱- مقدمه

شهرهای منبع پایه به ویژه شهرهای نفت خیز به دلیل بهره‌برداری‌های خام و وابستگی اقتصاد شهری به منابع تجدیدناپذیر، فرایند توسعه از الگویی ناپایدار در تبعیت می‌کنند؛ چراکه با افزایش احتمال اتمام ذخایر، ادامه حیات اجتماعی و اقتصادی آنها با چالش‌های جدی مواجه می‌شود. از جمله مصادیق چنین چشم‌اندازی، شهر مسجدسلیمان، اولین شهر نفتی ایران است. در این شهر که زمانی شهری افسانه‌ای و یکی از مدرن‌ترین شهرهای کشور در زمان خودش محسوب می‌شد، با کاهش تدریجی ذخائر نفتی از دهه ۱۹۷۰ میلادی (اواخر دهه ۱۳۴۰ شمسی) رونق خود را از دست داد و در پی آن حیات شهری نیز دچار افت شدید شد؛ به طوری که اکنون تبدیل به شهری فقیر و فاقد امکانات شده است (بحرینی، ۱۳۸۳: ۳۳). جلوگیری از بروز بحران و رکود در فرایند توسعه شهرهای منبع پایه و از آن جمله، شهرهای نفت‌خیز، مستلزم پیروی از رویکردهای سیستمی و کل‌نگر^۲ در فرایند برنامه‌ریزی است. در راستای این هدف، رویکردهای استراتژیک به عنوان رویکردی جایگزین و همسو با اصول پارادایم توسعه پایدار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. رویکرد استراتژیک در برنامه‌ریزی شهری، در پاسخ به انبوهی از معضلات شهری در نقاط مختلف دنیا که برنامه‌های جامع در رویارویی با آنها ناکام مانده بودند، شکل گرفت و مورد استقبال کشورها به ویژه در غرب قرار گرفت (Halla, 2007: 131). در این رویکرد توجه به موضوعات حیاتی‌تر، تأکید بر جنبه‌های مشخص‌تر و گزینشی عمل کردن از سوی برنامه‌ریزان به جای پرداختن به جزئیات زیاد شهری، مورد نظر است. رویکرد استراتژیک در برنامه‌ریزی شهری روند برنامه‌ریزی را بر پایه شناخت‌های معتبر و امکانات

واقعی استوار می‌گرداند در این رویکرد روند تصمیم‌گیری به جای تعیین تکلیف قطعی و نهایی در راستای پتانسیل‌ها و توان‌های موجود و به صورت گام به گام انجام می‌پذیرد (Faludi, 1973: 207).

هدف این تحقیق، ارزیابی الگوی توسعه شهر دوگنبدان به عنوان نمونه‌ای از شهرهای نفتی است. در این تحقیق، ارزیابی بر اساس رویکرد استراتژیک و در پیوند با رویکرد توسعه پایدار شهری صورت خواهد گرفت و بر بُعد اقتصادی توسعه پایدار شهری و معرف^۲‌های مربوط تأکید خواهد شد.

۲- مبانی نظری

رویکرد استراتژیک در برنامه‌ریزی، ابتدا به شکل استراتژی‌های خاص نظامی جهت دستیابی به پیروزی در جنگ بین گروه‌های نظامی رایج گردید (Hayley, 1999: 46). عرصه بعدی کاربرد این الگوی برنامه‌ریزی در امور تجاری و بازرگانی بود. در دهه ۱۹۲۰ میلادی با مدلی که دانشکده بازرگانی هاروارد ارائه داد، یکی از اولین روش‌شناسی‌های رویکرد استراتژیک برای بنگاه‌های اقتصادی و بازرگانی شکل گرفت (Ibid, 49). رویکرد استراتژیک در برنامه‌ریزی شهری، در پی پاسخگویی به انبوهی از معضلات شهری شکل گرفت که برنامه‌های جامع در رویارویی با آنها ناکام مانده بودند (Halla, 2007: 131). در واقع نیازها و ضرورت‌های مختلف شهری از یک سو و ناکامی رویکردهای سنتی در پاسخگویی به آنها از سوی دیگر، باعث شکل‌گیری نگرش استراتژیک شده است (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۳۲).

نخستین بار منتقدان رویکرد جامع و متمرکز، در دهه ۱۹۶۰م. بیان کردند که محدودیت اطلاعات و عدم‌شناخت کامل از موضوعات شهری در عرصه برنامه‌ریزی شهری، توجه به موضوعات حیاتی‌تر، تأکید بر جنبه‌های مشخص‌تر و گزینشی عمل کردن از سوی برنامه‌ریزان را الزامی می‌سازد. رویکرد استراتژیک، روند برنامه‌ریزی را بر پایه شناخت‌های معتبر و امکانات واقعی استوار می‌سازد. در این رویکرد، روند تصمیم‌گیری به جای تعیین تکلیف قطعی و نهایی در راستای پتانسیل‌ها و توان‌های موجود و به صورت گام به گام انجام می‌پذیرد (Faludi, 1973: 207). در این خصوص، مهم‌ترین نقدی که به طرح‌های جامع وارد شد، عدم توجه طرح‌ها به این واقعیت بود که شهرها پدیده‌هایی ایستا نیستند بلکه پویا و در حال تحول‌اند (عباس‌زادگان، ۱۳۸۵: ۱۷). امروزه رویکرد استراتژیک به عنوان یک چارچوب انعطاف‌پذیر و پویا در اکثر کشورهای دنیا مورد قبول واقع شده و کاربرد وسیعی یافته است (Halla, 2002: 291). به گفته مینتزرگ^۳ از معروف‌ترین دانشمندان علم مدیریت استراتژیک، بسیاری از استراتژی‌های بزرگ حقیقتاً توانسته‌اند بسیار موثرتر و کاراثر از طرح‌های پر جزئیات و پر دقت عمل کنند (Mintzberg, 1999: 76).

رویکرد استراتژیک صرفاً یک ابزار جدید برنامه‌ریزی نیست بلکه یک شیوه نوین تفکر نیز هست (Wilson, 2000: 29) و به عنوان یک ابزار انعطاف‌پذیر، براساس نیازهای جامعه محلی حرکت می‌کند و در مقایسه با رویکرد جامع با مشارکت و همکاری در تهیه و اجرای برنامه‌های توسعه همراه است (Wu, 2007: 386). این رویکرد به طور شفاف به بخش‌های عمومی و خصوصی برای تشریک مساعی و همکاری در توسعه زمینه برنامه‌ریزی فرصت می‌دهد

(Steinberg, 2005: 69). در واقع در این رویکرد تلاشی سازمان یافته جهت اتخاذ تصمیمات و مبادرت به اقدامات بنیادی در مورد آینده صورت می گیرد (Olsen, 1982: 4).

در همین زمینه پیتر هال^۴ در انتقاد از رویکرد جامع، بر ضرورت به کارگیری رویکرد استراتژیک تأکید می کند. از نظر وی برنامه ریزی شهری، پیش از پرداختن به جزئیات به تمرکز بر اصول کلی نیاز دارد (مهدی زاده، ۱۳۸۵: ۸۰). با توجه به ویژگی های رویکرد استراتژیک، این رویکرد در زمینه پایداری توسعه شهری که امروزه به عنوان یکی از چالش های اساسی شهرهای دنیا در قرن ۲۱ مطرح می باشد، از اهمیت و جایگاه ویژه ای برخوردار است؛ چرا که هدف آن، هدایت شهر به سمت منافع بیشتر، کاهش اثرات منفی، ارتقای کیفیت زندگی شهری و در نهایت توسعه پایدار شهری است (Wellington, 2006: 4). از این رو، در ادبیات مربوط به رویکردهای استراتژیک همواره بر وجود پیوندی عمیق میان رویکردهای استراتژیک و پارادایم توسعه پایدار (شهری) تأکید می شود.

توسعه پایدار شهری مفهومی است که از آن به عنوان تنها راه دستیابی به عدالت اجتماعی و ارتقای کیفیت زندگی برای نسل کنونی و نسل های آینده در شهرها نام برده می شود (Institute of Australian, 2003: 5). یکی از ابعاد رویکرد توسعه پایدار شهری، بُعد اقتصادی آن است. پایداری اقتصادی به معنی برآیند تخصیص بهتر، مدیریت کارآتر منابع و همچنین جریان مستمر سرمایه گذاری خصوصی و دولتی است (لقایی و محمدزاده، ۱۳۷۹: ۳۶). در واقع توسعه اقتصادی در قالب رویکرد پایداری، عامل ایجاد شهرهایی با کفایت، رقابتی و پایدار و نیز قابل

سکونت است. بدون یک اقتصاد شهری متنوع و پویا، پایداری نه تنها به دست نخواهد آمد بلکه شهر دچار رکود نیز خواهد شد (Un, 1997: 31).

در اهمیت بُعد اقتصادی توسعه شهری، برخی تحقیقات نشان‌دهنده این واقعیت‌اند که رشد اقتصادی برای حفاظت محیط زیست ضروری است؛ زیرا رشد اقتصادی توانایی مالی جهت ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها را برای بهبود محیط زیست مانند شبکه حمل و نقل، سیستم فاضلاب و... فراهم می‌کند (Iwami, 2001: 611). در کنفرانس دوم اسکان^۵ در بخش سکونت‌گاه‌های انسانی پایدار، بر شکوفایی اقتصادی به عنوان راه‌حل عمده نجات از فقر شهری و دسترسی بهتر به اشتغال و خدمات و سیستم حمل و نقل کارا تاکید شده است (Hague, 2000: 2). دستور کار ۲۱^۶ نیز به عنوان ماحصل کنفرانس زمین در سال ۱۹۹۲م. در ریو در مورد تاثیر فعالیت‌های اقتصادی بر شاخص‌های پایداری و کاهش فقر و هزینه‌های زیست محیطی آن اهمیت ویژه‌ای قائل شده است (Lermonth, 2006: 2).

۳- مواد و روش‌ها

۳-۱- محدوده مورد مطالعه

قلمرو مکانی این تحقیق، شهر دوگنبدان، مرکز شهرستان گنجهساران، در ۱۵۷ کیلومتری شهر یاسوج از استان کهگیلویه و بویراحمد می‌باشد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۷۰). این شهر از نواحی قدیمی و معروف شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب است که از سال‌های نخستین دهه ۱۳۱۰ هجری شمسی عملیات حفاری و استخراج نفت در آن تا میزان ۲۱ هزار بشکه در روز آغاز شده است

(شرکت نفت دوگنبدان، ۱۳۸۶). همراه با کشف منابع جدید و توسعه فعالیت های نفتی، روند شهرنشینی در آن آغاز و تاکنون توسعه یافته است. هم اکنون شهر دوگنبدان با جمعیتی نزدیک به ۸۵ هزار نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶)، با تولید روزانه ۷۵۰ هزار بشکه نفت، حدود ۲۵ درصد از منابع نفتی کشور را داراست (شرکت نفت دوگنبدان، ۱۳۸۶).

در رویکردهای استراتژیک، پرداختن به سه سوال اساسی ضروری است: ۱- کجا می‌خواهیم باشیم؟ ۲- اکنون کجا هستیم؟ و ۳- چگونه به آنجا می‌خواهیم برسیم؟ (Olsen, 2002: 8). هدف این تحقیق، ارزیابی الگوی توسعه شهر دوگنبدان به عنوان نمونه‌ای از شهرهای نفتی است. در این تحقیق ارزیابی بر اساس رویکرد استراتژیک و در پیوند با رویکرد توسعه پایدار شهری صورت خواهد گرفت که در آن بر بُعد اقتصادی و معرف‌های مربوط تأکید خواهد شد. بنابراین جهت‌گیری آن عمدتاً در راستای تحلیل موقعیت، یعنی پاسخگویی به پرسش دوم است. هدایت فرایند تحلیل موقعیت، مستلزم آگاهی داشتن از اولویت‌ها و اهداف مطالعه و برنامه‌ریزی است. نقطه‌ضعف بسیاری از مطالعات در راستای تحلیل موقعیت، مشخص نبودن اهداف است. در این تحقیق، به منظور تعیین و تدوین اهداف کلان برنامه‌ریزی و توسعه حوزه دوگنبدان با تأکید بر بعد اقتصادی، سه دسته از اقدامات انجام شد. ابتدا با بررسی‌های اسنادی از متون مربوط به توسعه پایدار شهری با تأکید بر ابعاد اقتصادی و رویکردهای استراتژیک در برنامه‌ریزی شهری، مجموعه‌ای از معیارها، اهداف و مطلوب‌ها جمع‌بندی و در قالب گزارشی مختصر تدوین شد. در مرحله دوم اهداف طرح‌ها و برنامه‌های بالا دست از جمله سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

کشور، طرح توسعه و عمران ناحیه دوگنبدان و طرح جامع شهر دوگنبدان مورد مطالعه و در قالب یک جدول جمع‌بندی شد. سپس پانلی متشکل از ۳۰ تن از کارشناسان و مسئولین محلی تشکیل و قبل از شروع جلسه دو گزارش فوق در اختیار شرکت‌کنندگان قرار داده شد. براین اساس، اهداف تحقیق و برنامه‌ریزی در راستای توسعه حوزه دوگنبدان با تأکید بر بعد اقتصادی تدوین شد. این اهداف عبارت‌اند از: متنوع‌سازی اقتصاد شهر و خارج شدن از اقتصاد تک بعدی و منبع پایه، تقویت نقش شهر به عنوان قطب توسعه در سطح منطقه، بهره‌برداری بهینه و حفاظت از منابع محیطی، رشد اقتصادی مستمر.

روش‌شناسی این تحقیق در دسته روش‌های توصیفی و تحلیلی قرار می‌گیرد که در آن از روش‌های پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه و مصاحبه نیز استفاده شده است. این تحقیق در پی پاسخگویی به سؤالات اصلی زیر است:

- ۱- نقاط قوت و ضعف محدوده مورد مطالعه (به عنوان یک شهر نفت‌خیز) در راستای توسعه پایدار شهری چیست؟
- ۲- فرصت‌ها و تهدیدهای محدوده مورد مطالعه (به عنوان یک شهر نفت‌خیز) در راستای توسعه پایدار شهری چیست؟

در راستای سؤالات و هدف تحقیق از ابزار SWOT، به منظور شناسایی، طبقه‌بندی و تحلیل عوامل استراتژیک محیط درونی و بیرونی با مشارکت تیم تحقیق و کارشناسان محلی استفاده شده است. ابزار تحلیلی SWOT، یکی از روش‌های اساسی جهت ایجاد نظم و مناسبات ویژه بین مسائل استراتژیک است که در رویکرد استراتژیک، بهترین تکنیک برای تحلیل و هدایت محیط محسوب می‌شود (مهندسین مشاور نقش جهان پارس، ۱۳۸۵ و Yuksel al, 2007: 3365)

et). این روش یک ابزار عمومی هم برای تحلیل محیط درونی (نقاط قوت و ضعف) و هم تحلیل محیط بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) است. همچنین این روش، یک رویکرد سیستماتیک به مسئله است که در موقعیت‌های تصمیم‌گیری کمک می‌کند (Mc Doland, 1993, p143; Wheelen & Hunger, 1995, p58). مهم‌ترین عوامل محیط درونی و بیرونی که می‌توانند بر آینده یک فعالیت تأثیر داشته باشند، به عنوان عوامل استراتژیک مطرح‌اند، که در تحلیل SWOT، به صورت خلاصه و جمع‌بندی شده، لیست می‌شوند (Kajanus, 2001, p.185; Kajanus et al, 2004, P 499).

۴ - یافته‌های و بحث

۴-۱- تحلیل موقعیت

یکی از گام‌های کلیدی در ارزیابی استراتژیک الگوی توسعه شهری، شناخت و تحلیل عوامل استراتژیک^۷ محیط درونی و بیرونی است که در راستای دستیابی مطلوب به توان‌ها و ظرفیت‌های توسعه شهری نقش یاری‌دهنده و یا بر عکس بازدارنده ایفا می‌کنند (Houben et al, 1995: 125).

در تحلیل موقعیت، ارجاع دادن به رویکرد مطالعه و تعیین ابعاد و شاخص‌های ارزیابی، امری پایه‌ای محسوب می‌شود. در این تحقیق با رویکرد استراتژیک، تأکید بر بُعد اقتصادی و نیز با توجه به میزان دسترسی به اطلاعات موجود، معرف‌های پایداری اقتصاد شهری مورد استفاده عبارت‌اند از:

- ۱- میزان وابستگی اقتصاد شهری به منابع تجدیدناپذیر؛
- ۲- میزان بسترسازی برای گسترش فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی؛

- ۳- درصد شاغلان در مشاغل پایه؛
 ۴- میزان آلاینده‌های ورودی به محیط زیست؛
 ۵- نحوه بهره‌برداری از منابع؛
 ۶- سطح تنوع اقتصادی و گریز از اقتصاد تک بعدی؛

شناسایی عوامل درونی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل محیط بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) موثر بر الگوی توسعه شهر دوگنبدان از طریق بررسی منابع کتابخانه‌ای و اسناد مرتبط با توان‌ها و محدودیت‌های شهر، برنامه‌های کلان ملی و منطقه‌ای، طرح‌های توسعه ناحیه‌ای و شهری محدوده مورد مطالعه و نقطه نظرات کارشناسان و مسئولان محلی صورت گرفته است.

۴-۲- شناسایی عوامل استراتژیک درونی

۴-۲-۱- نقاط قوت

از نقاط قوت شهر دوگنبدان، وجود منابع آبی غنی دو رودخانه بزرگ خیرآباد و زهره و سدهای احداث شده بر روی آنها یعنی سد کوثر و سد چم‌شیر است. همچنین وجود اراضی مرغوب و گسترده کشاورزی شامل دشت دوگنبدان، لیستر، امامزاده جعفر و باشت جمعاً با مساحتی معادل ۲۲۸۵۰ هکتار در زمینه توسعه کشاورزی و باغداری مکانیزه و همچنین ایجاد صنایع تبدیلی کشاورزی از قابلیت بالایی برخوردار است. (مهندسین مشاور مآب، ۱۳۸۲:۳۵). وجود منابع عظیم نفت و گاز و استقرار صنایع مربوط در محدوده مورد مطالعه بستر مناسبی برای شکل‌گیری و توسعه صنایع تبدیلی مانند مجتمع‌های پالایشگاهی و پتروشیمی به حساب می‌آید. یکی دیگر از نقاط قوت شهر دوگنبدان، موقعیت نسبی جغرافیایی شهر از

نظر قرارگیری در محور مواصلاتی بین قطب‌های توسعه‌یافته و صنعتی کشور (شیراز ۲۸۰ کیلومتر، اهواز ۳۰۰ کیلومتر و عسلویه ۳۶۰ کیلومتر) از یک طرف، و نزدیکی به بنادر و دریای آزاد در فاصله ۶۰ کیلومتری، از طرف دیگر است که در خصوص مورد اول می‌تواند از مزایای شهرهای بین راهی بهره‌برد و به لحاظ مورد دوم امکان دسترسی سریع به آب‌های آزاد و بنادر، پتانسیلی قوی در راه توسعه صادرات محسوب می‌شود. علاوه بر موارد فوق، شهر دوگنبدان از پتانسیل‌های متعددی برخوردار است که می‌تواند در راستای توسعه شهری مورد بهره‌برداری صحیح قرار گیرند (جدول ۱).

جدول (۱) مجموع نقاط قوت شهر دوگنبدان در راستای توسعه شهری با تاکید بر بُعد اقتصادی

نام عامل	تشریح
۱- پتانسیل کشاورزی مکانیزه	به دلیل برخورداری از دشت‌های مرغوب و گسترده کشاورزی و همچنین توان ایجاد و توسعه باغداری وسیع به ویژه مرکبات (مآب، ۱۳۸۲).
۲- منابع آبی غنی	به دلیل وجود رودخانه‌های زهره و خیرآباد و سدهای بزرگ کوثر و چم شیر (امور آب شهرستان گچساران، ۱۳۸۶).
۳- توان احداث صنایع تبدیلی	در زمینه تولید تجهیزات نفت، گاز و پتروشیمی و تجهیزات کشاورزی و همچنین پتانسیل احداث صنایع بسته‌بندی آب معدنی (شرکت نفت و امور آب شهرستان، ۱۳۸۶).
۴- موقعیت نسبی جغرافیایی شهر	از نظر قرارگیری بین قطب‌های توسعه‌یافته و صنعتی کشور و همچنین قرارگیری در محور مواصلاتی استراتژیک (محور شیراز به اهواز، پارس جنوبی).
۵- توان توسعه گردشگری	با توجه به آثار ارزشمند تاریخی و باستانی (آتشکده ساسانی، پل هخامنشی) و برخورداری از جاذبه‌های ناشی از شیوه زیست معیشتی عشایر (زنده دل، ۱۳۷۹: ۳۰).
۶- موقعیت مکانی نسبت به دریای آزاد	با توجه به فاصله ۶۰ کیلومتری نسبت به دریا و همچنین توان احداث فرودگاه‌های بین‌المللی با توجه به نزدیکی به بنادر و شهرهای همجوار.
۷- منابع غنی نفت و گاز	به دلیل برخورداری از مخازن بزرگ نفت و گاز (شرکت نفت گچساران، ۱۳۸۶).
۸- توان پرورش دام‌های صنعتی	به لحاظ وجود مراتع وسیع در حوزه و همچنین انواع دام‌های گوشتی و شیری سازگار با آب و هوای حوزه (مآب ۱۳۸۲: ۳۹).
۹- وجود معادن غنی گچ و مواد معدنی مطلوب مانند آهنک، مارن	مناسب برای احداث کارخانه گچ و همچنین کارخانه سیمان (مرکزآمار ایران، ۱۳۸۱).

۴-۲-۲- نقاط ضعف

اصلی‌ترین نقطه ضعف شهر دوگنبدان در راستای توسعه پایدار شهری، عدم تنوع اقتصاد شهری یا به عبارتی اقتصاد تک بعدی آن با تکیه بر صادرات منابع نفت خام است (بیش از ۴۰ درصد شاغلان بخش‌های اقتصادی دوگنبدان در فعالیت‌های وابسته به صنعت نفت اشتغال دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). همچنین نتایج روش ضریب مکانی^۸ نشان می‌دهد، بخش صنعت که اساساً وابسته به فعالیت‌های صنعت نفت است با امتیاز ۱/۴۴ در طبقه فعالیت‌های پایه در اقتصاد شهر دوگنبدان قرار دارد. این نقطه ضعف براساس دو شاخص عمده ناپایداری اقتصادی زیر، قابل بررسی است ۱- تکیه اقتصاد شهری بر یک منبع (نفت)، ۲- بهره‌برداری خام از منبع.

سستی بودن فعالیت‌های کشاورزی و راندمان پایین آن (مهندسین مشاور مآب، ۱۳۸۲: ۹۰)، ظرفیت پایین زیرساخت‌های مختلف مانند برق، آب و شبکه ارتباطی که پاسخگوی نیازهای صنعتی، تجاری و عمومی نیست؛ فقدان دید بلندمدت و تخصصی در میان مدیران و مسئولان شهری و تصمیمات شتابزده و کوتاه‌مدت؛ دوگانگی در مدیریت شهری^۹ ناشی از عملکرد جداگانه بخش نفت و بخش اصلی شهر و عدم مدیریت یکپارچه و واحد در اداره شهر، از دیگر نقاط ضعف شهر دوگنبدان در راستای توسعه به شمار می‌روند. پراکنش و توزیع تاسیسات مختلف نفتی اعم از چاه‌های نفت، خطوط لوله نفت و گاز و میدان‌های نفتی سبب شده تا مسائل زیست محیطی قابل توجهی در حوزه بروز کند. سوزاندن گازهای همراه نفت در محل چاه‌ها و حفر و گسترش چاه‌های نفت از جمله عواملی هستند که

آلودگی‌های زیست محیطی را در پی داشته و باعث آسیب زدن به منابع آب و خاک حوزه شده است.

جدول (۲) مجموع نقاط ضعف شهر دوگنبدان در راستای توسعه شهری با تأکید بر بُعد اقتصادی

نام عامل	تشریح
۱- اقتصاد تک بعدی یا عدم تنوع اقتصاد شهری	تکیه بر درآمدهای نفتی و بهره‌برداری خام از منابع نفتی
۲- سنتی بودن فعالیت کشاورزی و راندمان پایین آن	به دلیل عدم برخورداری از ابزار مدرن کشاورزی و عدم آشنایی کشاورزان با تکنولوژی‌های مرتبط با این بخش (مآب، ۱۳۸۲: ۸۲)
۳- عدم وجود زیرساخت‌های مناسب برق، آب، شبکه ارتباطی و ...	-
۴- کمبود شدید تاسیسات، تسهیلات و تجهیزات گردشگری	به دلیل بی‌توجهی به توان گردشگری شهر و عدم برنامه‌ریزی در زمینه آن
۵- عدم دید بلندمدت و تخصصی در میان برنامه ریزان و مسوولین شهری (محلی)	به علت عدم تخصص مدیران و همچنین فقدان برنامه بلندمدت توسعه شهری
۶- دوگانگی مدیریت شهری بین بخش نفت و بخش اصلی شهر و عدم مدیریت یکپارچه شهری	به دلیل نظام برنامه‌ریزی متمرکز و اختیارات محدود بخش نفت در تصمیم‌گیری‌ها
۷- آلودگی‌های زیست محیطی	به دلیل فعالیت‌های ناشی از صنایع نفت و گاز (امور آب شهرستان، ۱۳۸۶)

۴-۳- شناسایی عوامل موثر محیط بیرونی

منظور از محیط بیرونی، مجموعه‌ای از عوامل در قالب فرصت‌ها^۱ و تهدیدها^{۱۱} است که به عنوان عامل پیش‌ران و کمک‌کننده یا عامل مانع و بازدارنده بیرونی در دستیابی به اهداف توسعه در یک حوزه جغرافیایی تأثیر می‌گذارند. عوامل مذکور مجموعاً شرایطی را فراهم می‌کنند که یک حوزه جغرافیایی در قالب آن، کارکردهای خود را ارائه می‌دهد.

۴-۳-۱- فرصت‌ها

یکی از فرصت‌های پیش روی شهر، احداث مجتمع پتروشیمی گچساران با تولید سالانه ۵۵۰ هزار تن پلی‌اتیلن است که در راستای بهره‌گیری از منابع غنی نفت و گاز و توسعه فعالیت‌های مرتبط و صنایع انرژی بر در جنوب کشور در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی پیش‌بینی شده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳). تصویب تأسیس دانشکده نفت و گاز (شرکت نفت، ۱۳۸۶)، می‌تواند با ارائه دوره‌های تخصصی مهندسی و مدیریت مربوط به منابع نفت و گاز، گچساران را به قطب علمی و تحقیقاتی صنایع مذکور در منطقه و کشور تبدیل کند و علاوه بر ایجاد اعتبار علمی برای شهر، مزیت‌های فرهنگی و آموزشی نیز برای آن به همراه داشته باشد.

تصویب تخصیص سهم ۲ درصدی از درآمد منابع نفتی به مناطق نفت‌خیز، فرصتی است که با تصویب مجلس شورای اسلامی رسید (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳) رسماً برای توسعه اینگونه شهرها ایجاد شده است. تزریق این حجم عظیم منابع مالی در شهر با مدیریت صحیح نهادهای مسئول، در راستای

تحقق توسعه شهری پشتوانه مالی نیرومندی محسوب می‌شود. نگرش مثبت دولت نسبت به توسعه بخش کشاورزی به ویژه احداث و توسعه مرکبات و دامداری در استان کهگیلویه و بویراحمد و از جمله در حوزه دوگنبدان و تخصیص اعتبارات لازم از دیگر فرصت‌های حوزه برای رهایی از اقتصاد تک‌محصولی و تقویت کارکردهای آن به حساب می‌آید.

بهره‌گیری مناسب از قابلیت‌های ترانزیتی کشور، از طریق اولویت‌بندی محورهای خاص در دالان‌های ارتباطی شرقی - غربی و شمالی - جنوبی کشور و تدوین برنامه توسعه مبادی، شبکه‌ها و نقاط خاص واقع بر این محورها در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی و اجتماعی (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۴) و در راستای آن، تصویب طرح‌هایی از قبیل تکمیل راه کنارگذر (کمربندی) گچساران با اعتبار ۲۲۵۰ میلیون ریال که حمل و نقل‌های ترانزیتی را سرعت می‌بخشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، ۱۳۸۵)؛ پیوستن شهر به شبکه راه‌آهن کشور و تعریض جاده اصلی شیراز به اهواز از جمله دیگر فرصت‌هایی است که با توجه به موقعیت نسبی شهر در مسیر ارتباطی دو کلان شهر شیراز و اهواز و سایر حوزه‌های نفت خیز ایجاد شده است.

موافقت ریاست جمهوری با اعطای استقلال بیشتر به شرکت نفت دوگنبدان^{۱۲} می‌تواند فرصت مناسبی برای بهره‌مندی از مزیت‌های همکاری و پشتیبانی مالی و فکری مسئولان شرکت نفت و مسئولان مدیریت شهری را فراهم آورد (جدول ۳).

جدول (۳) مجموع فرصت‌های شهر دوگنبدان در راستای توسعه شهری با تاکید بر بُعد اقتصادی

نام عامل	تشریح
۱- احداث مجتمع پتروشیمی دوگنبدان	براساس قانون برنامه چهارم توسعه کشور و در راستای توسعه فعالیت‌های مرتبط و صنایع انرژی بر و سازماندهی جدید استقرار جمعیت و فعالیت‌ها در حاشیه جنوبی کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳)
۲- احداث دانشکده نفت و گاز	به منظور ارتقای علمی شهر به عنوان قطب علمی و پژوهشی نفت. گاز در سطح منطقه‌ای و ملی (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان، ۱۳۸۵)
۳- نگرش مثبت دولت نسبت به توسعه کشاورزی و دامداری در منطقه	به ویژه احداث و توسعه باغ‌های مرکبات و توسعه دامپروری در منطقه با توجه به پتانسیل‌ها (شهرداری دوگنبدان، ۱۳۸۵)
۴- احداث جاده کمربندی، پیوستن شهر به شبکه راه آهن سراسری کشور و تعریض جاده اصلی شیراز به اهواز که از درون شهر دوگنبدان می‌گذرد.	براساس قانون برنامه چهارم توسعه و در راستای بهره‌گیری مناسب از قابلیت‌های ترانزیتی کشور از طریق اولویت‌بندی محورهای خاص در دالان‌های ارتباطی شرقی - غربی و شمالی - جنوبی کشور و تدوین برنامه توسعه مبادی، شبکه‌ها و نقاط خاص واقع بر این محورها (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳).
۵- سهم ۲ درصدی از درآمد نفت	تصویب دولت و مجلس مبنی بر تخصیص سهم ۲ درصدی مناطق نفت‌خیز از درآمدهای نفتی خود
۶- اعطای استقلال بیشتر به شرکت نفت دوگنبدان	تأکید مسئولان دولتی از جمله رئیس جمهور مبنی بر دادن استقلال بیشتر به شرکت نفت دوگنبدان و تأثیر آن در زمینه تشریک مساعی وزارت نفت در عمران و آبادی شهری
۷- طرح آمایش سرزمین	در دست مطالعه و تدوین در سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کهگیلویه و بویر احمد

۴-۳-۲- تهدیدها

اصلی‌ترین تهدید پیش روی دوگنبدان در راستای توسعه پایدار شهری تکیه اقتصاد آن بر درآمدهای ناشی از برداشت از منابع تجدیدناپذیر طبیعی است.

همانطور که پیش‌تر بحث شد اقتصاد شهر دوگنبدان بر پایه بهره‌برداری خام از منابع نفتی و صادرات آن می‌باشد. بر اساس اسناد موجود، بررسی‌های میدانی و مصاحبه با مسئولان، شرکت بهره‌برداری نفت و گاز دوگنبدان از ۳۵۰ حلقه چاه در دست بهره‌برداری، تولید نفت آن به طور شبانه روز از هر چاه حدود ۲۱۰۰ بشکه و مجموعاً روزانه بیش از ۷۳۰ هزار بشکه می‌باشد. میزان کل ذخائر نفت موجود در دوگنبدان در حدود ۵۴/۱۷۷/۰۰۰/۰۰۰ (پنجاه و چهار میلیارد و صد و هفتاد و هفت میلیون بشکه نفت) تخمین زده می‌شود که با فرض برداشت ۷۳۰ هزار بشکه در روز، عمر منابع نفتی دوگنبدان تقریباً تا ۲۲ سال آینده دوام خواهد داشت. عمر کوتاه اصلی‌ترین منبع اقتصادی شهر از شواهد ناپایداری توسعه شهری و تهدیدی جدی در این زمینه محسوب می‌شود. بر این اساس افق ناپایدار و نامطمئن وضعیت اقتصادی شهر هیچ‌گونه انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی باقی نمی‌گذارد و این امر باعث شده است سرمایه‌های محلی نیز به سوی شهرهایی چون شیراز، اهواز و یاسوج جریان یابد و به نوعی نشت اقتصادی در حوزه تشدید شود.

اعمال نفوذ برخی ارگان‌ها و مسئولان در سطح استانی و شهرستانی در زمینه تخصیص سهم ۲ درصدی از درآمد نفتی از جمله تهدیدهایی است که باعث می‌شود سهم شهر دوگنبدان به ویژه ارگان‌های مدیریت و عمران شهری از این منابع مالی بسیار ناچیز باشد. به عنوان نمونه، سهم استانداری از مجموع سهم دو درصدی نفت، در حدود ۲۰ درصد است که همواره بیش از آن برداشت می‌شود.

تصمیم‌گیری‌های بخشی، متمرکز و یکسویه در مدیریت و برنامه‌ریزی از سطح ملی تا محلی و محدود بودن اختیارات نهادهای محلی برای همکاری تنگاتنگ با

هم در زمینه توسعه شهر از دیگر تهدیدات محسوب می‌شود. شرکت بهره‌برداری نفت و گاز دوگنبدان از شرکت‌های زیرمجموعه شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب با مرکزیت اهواز است. همه تصمیمات به صورت متمرکز در اهواز گرفته می‌شود و برای اجرا به شرکت نفت دوگنبدان ابلاغ می‌گردد. بنابراین، این شرکت عملاً هیچ‌گونه اختیاری در زمینه امور مربوط به نفت و مدیریت و عمران شهر دوگنبدان ندارد.

فقدان برنامه‌های جامع و راهبردی در سطح ملی تا منطقه‌ای در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت‌خیز از جمله دوگنبدان از دیگر تهدیدهای پیش رو محسوب می‌شود.

یکی دیگر از تهدیدات رویاروی شهر دوگنبدان، تهدیدات محیطی است. محدوده مورد مطالعه از نظر پهنه‌بندی خطر وقوع زمین‌لرزه، در پهنه «با خطر بالا» قرار گرفته است (طرح کالبدی ملی ایران، ۱۳۷۶: ۶۱). وقوع زلزله در این حوزه می‌تواند علاوه بر تلفات انسانی، خسارت‌های شدیدی نیز به زیر ساخت‌های صنعتی و ارتباطی وارد سازد.

توجه ویژه مسئولان سطح ملی و منطقه‌ای به حوزه عسلویه (به عنوان رقیب) برای سرمایه‌گذاری‌های بزرگ صنعتی داخلی و خارجی به ویژه در بخش صنایع نفت، گاز و صنایع وابسته، به عنوان تهدیدی جدی حوزه دوگنبدان را علی‌رغم قابلیت‌ها و توان‌های آن در زمینه جذب سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، تحت‌الشعاع خود قرار داده است.

جدول (۴) مجموع تهدیدات شهر دوگنبدان در راستای توسعه شهری با تاکید بر بُعد اقتصادی

نام عامل	تشریح
۱- اقتصاد متکی بر منابع تجدیدناپذیر و تهی شدن روز افزون منابع نفتی	-
۲- اعمال نفوذها در نحوه تخصیص سهم ۲ درصدی شهر از درآمدهای نفتی	به دلیل مقدم بودن ضرورت‌های سیاسی بر ضرورت‌های برنامه‌ریزی شهری
۳- تصمیمات بخشی و متمرکز در مدیریت و برنامه‌ریزی از سطح ملی تا منطقه ای و محلی	به دلیل نظام متمرکز برنامه‌ریزی در کشور و محدود بودن اختیارات نهادهای منطقه ای و محلی در تشریح مساعی برای توسعه شهری
۴- فقدان برنامه‌های جامع و راهبردی در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت‌خیز در سطح ملی تا منطقه‌ای	به دلیل درآمدهای سرشار نفت و عدم آینده‌نگری برای شهرهای نفت‌خیز و منبع پایه
۵- تهدیدات محیطی به ویژه زلزله	استقرار شهر در محدوده با خطر بالای زلزله‌خیزی
۶- توجهات ویژه ملی و منطقه‌ای به حوزه عسلویه به عنوان رقیب	توجه به حوزه عسلویه جهت سرمایه‌گذاری‌های بزرگ صنعتی به ویژه در بخش نفت و گاز و پتروشیمی

نتایج تحلیل SWOT با تلفیقی از نظرات کارشناسان و مسئولان محلی و تیم تحقیق، نشان می‌دهد که در راستای دستیابی به اهداف توسعه شهری در حوزه دوگنبدان، مجموعاً از محیط درونی ۱۰ عامل به عنوان نقطه قوت، ۹ عامل به عنوان نقطه ضعف و از محیط بیرونی ۷ عامل به عنوان فرصت‌ها و ۶ عامل به عنوان تهدیدها شناسایی و لیست شدند.

۴-۴- اولویت‌بندی عوامل SWOT

۴-۴-۱- اولویت‌بندی درون گروهی عوامل SWOT

تکنیک SWOT فاقد امکان ارزیابی جامع در تصمیم‌گیری‌هاست و صرفاً تعیین و لیست کردن شماری از عوامل استراتژیک در قالب گروه‌های نقاط قوت، ضعف،

فرصت‌ها و تهدیدها، نمی‌تواند مهم‌ترین عوامل را مشخص سازد. بنابراین، تلفیق ابزارهای تعیین اهمیت و اولویت عوامل و یا ارزیابی گزینه‌های تصمیم‌گیری مطرح می‌شود. از آنجا که فرآیند برنامه‌ریزی اغلب در برگیرنده تعداد زیادی از معیارها و وابستگی‌های درونی آنهاست، ممکن است که استفاده از SWOT، ناکافی و ناکارآمد باشد. با توجه به نقص‌های تحلیل SWOT، به منظور افزایش کارایی آن، روش‌هایی با SWOT ترکیب می‌شوند. در این تحقیق پس از لیست عوامل SWOT با مشارکت مسئولان و کارشناسان محلی در قالب طیف پنج‌بندی لیکرت^{۱۳} و فرمول‌های زیر وزن نسبی درون گروهی هر یک از عوامل محاسبه شد.

$$r_{ij} = \sum S_i f_i \quad \text{فرمول (۱)}$$

r_{ij} = امتیاز عامل j از گروه i (Score)

S_i = امتیاز ۵ بندی لیکرت

f_i = فراوانی انتخاب‌ها

$$Y_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum r_i} \quad \text{فرمول (۲)}$$

Y_{ij} = وزن عامل j از گروه i (Weight)

این تکنیک از جمله روش‌هایی است که به منظور کمی‌سازی عوامل SWOT و فراهم کردن امکان ارزیابی اهمیت نسبی عوامل هر یک از گروه‌ها و به طور کلی ارزیابی موقعیت‌های تصمیم‌گیری با SWOT، تلفیق می‌شود. فرایند اولویت‌بندی در دو مرحله اولویت‌بندی درون گروهی و اولویت‌بندی بین گروهی صورت می‌گیرد.

جدول (۵) اولویت بندی درون گروهی عوامل SWOT (نقاط قوت، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) در توسعه اقتصادی شهر دوگنبدان

اولویت	نقاط قوت (S)	وزن نسبی	نقاط ضعف (W)	وزن نسبی	فرصت‌ها (O)	وزن نسبی	تهدیدها (T)	وزن نسبی
۱	پتانسیل کشاورزی مکانیزه	۰/۱۴۳	اقتصاد متکی بر منابع تجدیدناپذیر و اقتصاد تک بعدی	۰/۱۹۲	تصویب سهم ۲ درصدی شهر از درآمد نفت	۰/۱۶۷	تهی شدن روز افزون منابع نفتی	۰/۱۹۸
۲	موقعیت خاص جغرافیایی شهر نسبت به کلان شهرها و حوزه‌های نفت‌خیز جنوب	۰/۱۴۰	آلودگی روزافزون منابع آب و خاک به دلیل فعالیت‌های نفتی	۰/۱۷۰	طرح مطالعاتی آمایش سرزمین استان	۰/۱۵۲	فقدان برنامه‌های جامع و راهبردی در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت خیز	۰/۱۸۴
۳	موقعیت مکانی شهر نسبت به دریای آزاد	۰/۱۳۷	سستی بودن فعالیت کشاورزی و راندمان پایین آن	۰/۱۴۲	تصویب قوانین و مقررات حمایتی از صنعت نفت	۰/۱۴۴	اعمال نفوذها در نحوه تخصیص سهم ۲ درصدی شهر	۰/۱۸۲
۴	منابع غنی نفت و گاز	۰/۱۲۶	عدم دید بلندمدت در برنامه‌ریزان و مسوولان شهری	۰/۱۲۹	گسترش شبکه ارتباطی ریلی و جاده‌ای	۰/۱۴۳	تصمیمات بخشی و متمرکز در مدیریت و برنامه‌ریزی در سطح ملی تا محلی	۰/۱۸۱
۵	توان احداث صنایع تبدیلی	۰/۱۱۳	دوگانگی مدیریت شهری بین بخش نفت و بخش اصلی شهر	۰/۱۲۸	نظر مثبت دولت نسبت به توسعه دامداری و کشاورزی	۰/۱۴۲	توجهات منطقه‌ای و ملی به حوزه عسلویه	۰/۱۳۲
۶	منابع آبی فراوان	۰/۱۰۵	عدم وجود زیرساخت‌های مناسب برق، آب، راه ارتباطی و ...	۰/۱۲۷	احداث دانشکده نفت و گاز	۰/۱۳۰	تهدیدات محیطی ناشی از زلزله خیزی	۰/۱۲۴
۷	وجود معادن غنی گچ و مواد معدنی	۰/۰۹۶	کمبود شدید تأسیسات گردشگری و اقامتی	۰/۱۱۱	تاکید مسئولان دولتی از جمله رئیس جمهور مبنی بر دادن استقلال بیشتر به شرکت نفت	۰/۱۲۳		
۸	توان پرورش دام‌های صنعتی	۰/۰۷۶						
۹	توان توسعه گردشگری	۰/۰۶۴						

با توجه به نتایج، در گروه نقاط قوت به ترتیب، پتانسیل کشاورزی مکانیزه (با وزن نسبی ۰/۱۴۳)، موقعیت خاص جغرافیایی شهر نسبت به کلان شهرهای شیراز و اهواز و حوزه‌های نفت‌خیز جنوب (با وزن نسبی ۰/۱۴۰) و موقعیت مکانی شهر نسبت به بنادر و دریای آزاد (با وزن نسبی ۰/۱۳۷) مهم‌ترین نقاط قوت حوزه دوگنبدان در راستای توسعه اقتصادی می‌باشند (جدول ۵).

هم‌چنین از گروه نقاط ضعف، طبق نتایج به ترتیب، اقتصاد متکی بر منابع تجدیدناپذیر و تک بعدی (با وزن نسبی ۰/۱۹۲)، آلودگی روزافزون منابع آب و خاک به دلیل فعالیت‌های نفتی (با وزن نسبی ۰/۱۷۰) سنتی بودن فعالیت کشاورزی و راندمان پایین آن (با وزن نسبی ۰/۱۴۲)، مهم‌ترین نقاط ضعف حوزه دوگنبدان در راستای توسعه اقتصادی محسوب می‌شوند.

در حوزه دوگنبدان در گروه فرصت‌ها به ترتیب، سهم ۲ درصدی شهر از درآمد نفت (با وزن نسبی ۰/۱۶۷)، انجام طرح مطالعاتی آمایش سرزمین استان (با وزن نسبی ۰/۱۵۲) و تصویب قوانین و مقررات حمایتی از صنعت نفت جهت بهره‌گیری از منابع غنی نفت و گاز (با وزن نسبی ۰/۱۴۴) از مهم‌ترین فرصت‌های فراروی محسوب می‌شوند.

نتایج حاصل از نظر کارشناسان در مورد تهدیدهای حوزه دوگنبدان نشان می‌دهد که، تهی شدن روز افزون منابع نفتی (با وزن نسبی ۰/۱۹۸)، فقدان برنامه‌های جامع و راهبردی در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت‌خیز در سطح ملی تا منطقه‌ای (با وزن نسبی ۰/۱۸۴) و اعمال نفوذها در نحوه تخصیص

سهم ۲ درصدی شهر از درآمدهای نفتی (با وزن نسبی ۰/۱۸۰)، از جمله مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حوزه مورد مطالعه به حساب می‌آیند (جدول ۵).

۴-۲-۴- اولویت‌بندی بین گروهی عوامل SWOT

اولویت‌بندی عوامل SWOT در گروه‌های مجزا نمی‌تواند اهمیت نسبی مجموعه عوامل قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها را در ارتباط با یکدیگر نشان دهد. از این رو، در این تحقیق پس از تعیین اولویت نسبی تک‌تک عوامل در گروه‌های مجزا (اولویت درون‌گروهی)، مقایسه‌ای زوجی میان چهار گروه SWOT انجام شد. از هر چهار گروه، عاملی که بالاترین اولویت (وزن نسبی) را کسب نموده، به عنوان نماینده هر گروه انتخاب و سپس از کارشناسان خواسته شد که چهار عامل مذکور از هر گروه را با یکدیگر به صورت زوجی مقایسه کرده و اهمیت هر یک را نسبت به سایر عوامل در قالب طیف لیکرت تعیین کنند. بدین ترتیب با محاسبه وزن هر عامل (نماینده هر گروه SWOT)، عوامل مقیاس‌دار چهار گروه به دست آمد که برای محاسبه‌ی اولویت نهایی بین گروهی عوامل SWOT، مورد استفاده قرار گرفتند (جدول ۶).

$$R_{ij} = Y_{ij} \cdot W_{\max i} \quad \text{فرمول (۳)}$$

R_{ij} = وزن نهایی عامل (وزن بین گروهی)

$W_{\max i}$ = وزن عامل با بالاترین وزن از هر گروه

این خروجی، نقش مهمی در شناخت عوامل اولویت‌دار SWOT در توسعه شهری دوگنبدان ایفا می‌کنند و می‌توانند به عنوان پایه‌ای مناسب برای تدوین استراتژی‌های توسعه مورد استفاده قرار گیرند.

نتایج نشان می‌دهد که به طور کلی در بین ۲۹ عامل SWOT، نقاط ضعف و تهدیدهای حوزه دوگنبدان، ۱۰ اولویت اول ماتریس به جز یک نقطه قوت را به خود اختصاص داده‌اند. بر این اساس نقاط ضعف و تهدیدهای حوزه دوگنبدان در راستای توسعه اقتصادی به مراتب قوی‌تر از نقاط قوت و فرصت‌های محیط بیرونی است (جدول شماره ۶).

جدول (۶) اولویت بین گروهی (اولویت نهایی) عوامل SWOT در راستای توسعه اقتصادی شهر دوگنبدان

اولویت	نام عامل	وزن نسبی بین گروهی عامل	کد عامل
۱	تهی شدن روز افزون منابع نفتی و اقتصاد متکی بر منابع تجدیدناپذیر	۰/۰۵۴۷	T1
۲	فقدان برنامه‌های جامع و راهبردی در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت‌خیز	۰/۰۵۱۰	T2
۳	اقتصاد تک‌بعدی شهر یا عدم تنوع اقتصادی	۰/۰۵۰۷	w1
۴	اعمال نفوذها در نحوه تخصیص سهم ۲ درصدی شهر	۰/۰۵۰۳	T3
۵	تصمیمات بخشی و متمرکز در مدیریت و برنامه‌ریزی از سطح ملی تا محلی	۰/۰۵۰۰	T4
۶	آلودگی روزافزون منابع آب و خاک به دلیل فعالیت‌های نفتی	۰/۰۴۴۸	w2
۷	سهم ۲ درصدی شهر از درآمد نفت	۰/۰۳۷۶	O1
۸	سستی بودن فعالیت کشاورزی و راندمان پایین آن	۰/۰۳۷۴	w3
۹	توجهات منطقه‌ای و ملی به حوزه عسلویه	۰/۰۳۶۴	T5
۱۰	طرح مطالعاتی آمایش سرزمین استان	۰/۰۳۴۴	O2

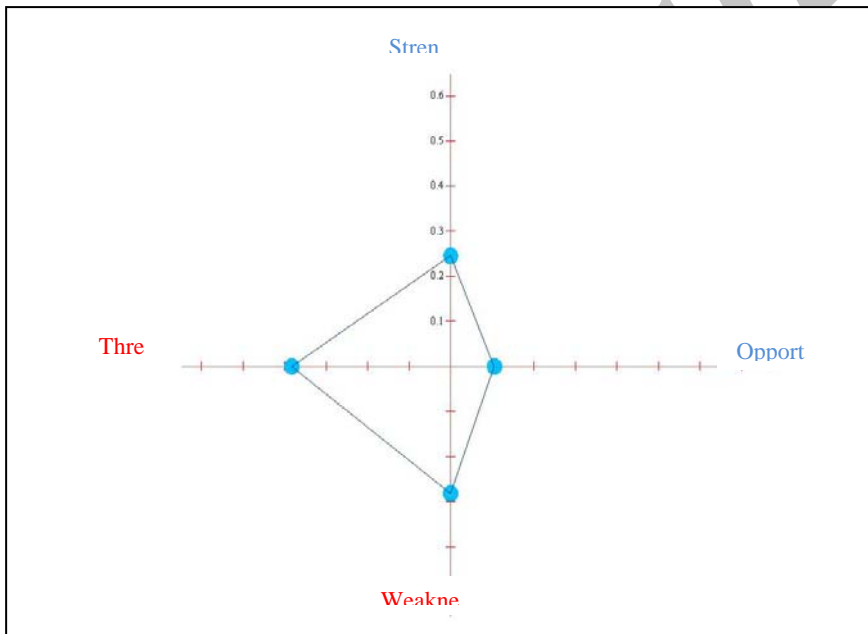
ادامه جدول (۶)

T6	۰/۰۳۴۲	تهدیدات محیطی ناشی از زلزله خیزی	۱۱
w4	۰/۰۳۳۹	عدم دید بلندمدت در برنامه‌ریزان و مسئولان شهری	۱۲
w5	۰/۰۳۳۸	دوگانگی مدیریت شهری بین بخش نفت و بخش اصلی شهر	۱۳
w6	۰/۰۳۳۶	عدم وجود زیرساخت‌های مناسب برق، آب، راه ارتباطی و ...	۱۴
S1	۰/۰۳۳۳	پتانسیل کشاورزی مکانیزه	۱۵
S2	۰/۰۳۲۷	موقعیت خاص جغرافیایی شهر نسبت به کلان شهرها و حوزه‌های نفت‌یز جنوب	۱۶
O3	۰/۰۳۲۴	تصویب قوانین و مقررات حمایتی از صنعت نفت	۱۷
O4	۰/۰۳۲۳	گسترش شبکه ارتباطی ریلی و جاده‌ای	۱۸
S3	۰/۰۳۲۱	موقعیت مکانی شهر نسبت به دریای آزاد	۱۹
O5	۰/۰۳۲۰	نظر مثبت دولت نسبت به توسعه دامداری و کشاورزی	۲۰
S4	۰/۰۲۹۴	منابع غنی نفت و گاز	۲۱
w7	۰/۰۲۹۴	کمبود شدید تأسیسات گردشگری و اقامتی	۲۲
O6	۰/۰۲۹۳	احداث دانشکده نفت و گاز	۲۳
O7	۰/۰۲۷۹	تأکید مسئولان دولتی از جمله رئیس جمهور مبنی بر دادن استقلال بیشتر به شرکت نفت	۲۴
S5	۰/۰۲۶۵	توان احداث صنایع تبدیلی	۲۵
S6	۰/۰۲۴۵	منابع آبی فراوان	۲۶
S7	۰/۰۲۲۶	وجود معادن غنی گچ و مواد معدنی	۲۷
S8	۰/۰۱۷۸	توان پرورش دام‌های صنعتی	۲۸
S9	۰/۰۱۵۰	توان توسعه گردشگری	۲۹

T=عامل تهدید O=فرصت S=قوت W=ضعف

بر اساس نتایج، اگرچه عوامل ضعف و تهدیدهای حوزه دوگنبدان اولویت‌های بالای ماتریس نهایی را به خود اختصاص داده‌اند اما سهم عوامل قوت و فرصت از مجموع وزن‌های نسبی بین گروهی نزدیک به ۵۰ درصد است (۰/۴۶ درصد). این امر نشان‌دهنده اهمیت نسبی عوامل قوت و فرصت در راستای توسعه شهر دوگنبدان است و مجموعاً شرایطی را فراهم می‌آورند که بتوان با تدوین برنامه‌های

راهبردی و بسط استراتژی‌ها، با کاهش میزان شدت تهدیدها و دامنه نقاط ضعف به ویژه در زمینه اقتصاد تک‌محصولی، برداشت از منابع تجدیدناپذیر و روند روزافزون تهی‌سازی اصلی‌ترین منبع اقتصادی شهر، در راستای توسعه‌ای پایدار گام برداشت. نمودار ۱ سهم هر یک از عوامل درونی و بیرونی SWOT را به

صورت گرافیکی نمایش می‌دهد؛

نمودار (۱) تفسیر گرافیکی نتایج مقایسات زوجی گروه‌ها و عوامل SWOT

نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد شهر دوگنبدان به عنوان یکی از شهرهای نفت‌خیز در راستای توسعه شهری از بعد اقتصادی با عوامل متنوع استراتژیک

روبه‌روست. در اولویت‌بندی بین‌گروهی نهایی عوامل SWOT در بین ۲۹ عامل، تهدیدها و نقاط ضعف حوزه دوگنبدان، ۱۴ اولویت اول ماتریس به جز دو فرصت را به خود اختصاص داده‌اند که نشان می‌دهد نقاط ضعف و تهدیدهای حوزه دوگنبدان در راستای توسعه اقتصادی به مراتب قوی‌تر از نقاط قوت و فرصت‌های محیط بیرونی است. اصلی‌ترین تهدید پیش روی شهرهای نفت خیز و از جمله آن دوگنبدان در راستای توسعه پایدار شهری، اقتصاد متکی بر درآمدهای ناشی از برداشت از منابع تجدیدناپذیر طبیعی است که با تهی‌سازی روزافزون منابع نفتی و گسترش آلودگی‌های منابع آب و خاک به دلیل فعالیت‌های نفتی، آینده اقتصادی شهر را با ابهام روبه‌رو می‌سازد. این امر با توجه به تک بعدی بودن اقتصاد شهری دوگنبدان با تکیه بر صادرات منابع نفت خام به عنوان یک نقطه ضعف بر حساسیت این موضوع می‌افزاید و براساس دو شاخص عمده ناپایداری اقتصادی یعنی، تکیه اقتصاد شهری بر یک منبع (نفت) و بهره‌برداری خام از منبع قابل بررسی است. علی‌رغم حساسیت این موضوع در زمینه توسعه پایدار شهرهای حوزه‌های نفت خیز از جمله دوگنبدان برنامه‌های جامع و راهبردی در سطح ملی و منطقه ای تهیه نشده است.

به عنوان تهدیدی دیگر، با کشف حوزه‌های جدید نفتی (مثل عسلویه) حوزه نفتی مورد بهره‌برداری (مثل دوگنبدان) منفعل می‌ماند و جریان سرمایه‌گذاری‌های دولتی متوجه حوزه‌های جدید می‌شود.

به مجموع مسائل فوق به عنوان ضعف‌ها و تهدیدهای فراروی شهر دوگنبدان، این موارد را نیز باید افزود: اتخاذ تصمیمات بخشی و متمرکز در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی از سطح ملی تا محلی، اعمال نفوذ در نحوه تخصیص سهم ۲ درصدی

شهر از درآمدهای نفتی و استفاده بهینه از آن در راستای توسعه زیرساخت‌ها و خدمات شهری، فقدان دید بلندمدت در برنامه‌ریزان و مسئولان شهری، دوگانگی مدیریت شهری بین بخش نفت و بخش اصلی شهر.

براساس نتایج تحقیق، اگرچه در ماتریس اولویت‌بندی نهایی عوامل SWOT در شهر دوگنبدان، تهدیدها و نقاط ضعف در بالای ماتریس قرار گرفته‌اند اما بر اساس مجموع وزن نسبی بین‌گروهی، سهم عوامل قوت و فرصت نزدیک به ۵۰ درصد کل وزن‌ها است (۰/۴۶ درصد). پتانسیل کشاورزی مکانیزه، منابع آبی فراوان، نظر مثبت دولت نسبت به توسعه دامداری و کشاورزی، موقعیت خاص جغرافیایی شهر نسبت به کلان‌شهرها و حوزه‌های نفت‌خیز جنوب، گسترش شبکه ارتباطی ریلی و جاده‌ای، موقعیت مکانی شهر نسبت به دریای آزاد، منابع غنی نفت و گاز و معادن غنی گچ و مواد معدنی، توان احداث صنایع تبدیلی و توان توسعه گردشگری از جمله نقاط قوت و فرصت‌های شهر دوگنبدان به شمار می‌روند و مجموعاً شرایطی را فراهم می‌آورند که بتوان با تدوین برنامه‌های راهبردی و بسط استراتژی‌ها با هدف کاستن از شدت تهدیدها و دامنه نقاط ضعف در راستای توسعه‌ای پایدار گام برداشت.

پی نوشت ها

Resource-Based .۱

Holistic .۲

Mintzberg .۳

Peter hall .۴

Habitat II .۵

Agenda 21 .۶

Strategic Factors .۷

Location Quotient .۸

۹. در شهر دوگنبدان، دو بخش کاملاً مجزا از هم وجود دارد: بخش نفتی و بخش غیرنفتی. مدیریت این دو بخش جدا از هم می‌باشد؛ به عبارت دیگر، در بخش نفت، شهرداری و ارگان‌های دیگر هیچ نقشی ایفا نمی‌کنند و این بخش توسط شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب (مستقر در اهواز) اداره و مدیریت می‌شود. اما بخش دیگر شهر، مانند شهرهای دیگر، توسط شهرداری و نهادهای ذیربط مدیریت می‌شود.

Opportunities .۱۰

Threats .۱۱

۱۲. شرکت نفت دوگنبدان زیرمجموعه شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب است که ستاد مرکزی آن در اهواز مستقر بوده، تمامی برنامه‌های این شرکت در اهواز تهیه، تنظیم و ابلاغ می‌گردد. بنابراین متأسفانه شرکت بهره‌برداری راساً هیچ‌گونه اختیاری برای تهیه برنامه‌ها ندارد.

Likert .۱۳

منابع

- ۱- بحرینی، سیدحسین و جهانی‌مقدم، حمیدرضا (۱۳۸۳)، "استفاده از توان‌های بالقوه مناطق جهت توسعه گردشگری مورد خاص: پارک - موزه نفت مسجد سلیمان"، *مجله محیط‌شناسی*، پاییز، شماره ۲۷، صص ۵۰-۳۳.
- ۲- زنده دل، حسن (۱۳۷۹)، *جاذبه‌های گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد*، سازمان میراث فرهنگی کشور.
- ۳- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۷۰)، *فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور*، جلد ۱۵، گچساران.
- ۴- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۳)، *گزارش قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران*، فصل‌های چهارم، پنجم و ششم.
- ۵- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۸۵)، *مطالعات قابلیت‌سنجی استان*.
- ۶- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۲)، *گزارش قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران*، فصل‌های چهارم، پنجم و ششم.
- ۷- سعیدنیا، احمد (۱۳۸۲)، "مفاهیم و محتوای طرح‌های ساختاری راهبردی"، *مجله آبادی*، سال سیزدهم، شماره ۳۹، صص ۹۰-۸۴.
- ۸- شرکت بهره‌برداری نفت دوگنبدان (۱۳۸۶)، *گزارش سالیانه عملکرد بخش نفت*.

- ۹- عباس‌زادگان، مصطفی و رضوی، حامده (۱۳۸۵)، "اتخاذ رویکردی نوین برای طرح‌های توسعه شهری"، *مجله هنرهای زیبا*، شماره ۲۸، صص ۲۲-۱۵.
- ۱۰- لقای، حسنعلی و محمدزاده، حمیده (۱۳۷۹)، "مقدمه‌ای بر مفهوم توسعه شهری پایدار و نقش برنامه‌ریزی شهری"، *مجله هنرهای زیبا*، شماره ۶، صص ۳۸-۴۶.
- ۱۱- مدیریت امور آب شهرستان گچساران، ۱۳۸۶، سازمان آب و فاضلاب استان کهگیلویه و بویراحمد.
- ۱۲- مرکز آمار ایران (۱۳۸۱)، *سرشماری عمومی صنعت و معدن*.
- ۱۳- مرکز آمار ایران (۱۳۸۶)، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کهگیلویه و بویراحمد*.
- ۱۴- مهدی‌زاده، جواد (۱۳۸۵)، *برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)*، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت معماری و شهرسازی.
- ۱۵- مهندسین مشاور بعد تکنیک (۱۳۷۲)، *طرح جامع دوگنبدان*، وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۱۶- مهندسین مشاور مآب (۱۳۸۲)، *طرح توسعه و عمران ناحیه گچساران (دوگنبدان و دهدشت)*، سازمان مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد.
- ۱۷- مهندسین مشاور نقش جهان پارس (۱۳۸۵): *تکنیک تجزیه و تحلیل سوات*.

۱۸- وزارت مسکن و شهرسازی (۱۳۷۶)، *طرح کالبدی ملی ایران*، منطقه خوزستان، مطالعات لرزه‌خیزی منطقه، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

- 19- Faludi, A. (1973), *A Reader Planning Theory*, Pergamon Press.
- 20- Hague, C. (2000), "Planning for Sustainable Development in Urban Communities", *Commonwealth Association of Planners*, Belfast.
- 21- Halla, F. (2002), "Preparation and Implementation of a General Planning Scheme in Tanzania: Kahama Dstrategic Urban Development Planning" *Habitat International*, Vol. 16, pp 385-405.
- 22- Halla, F. (2007), A SWOT Analysis of Strategic Urban Development Planning: The Case of Dar-es-Salaam City in Tanzania, *Habitat International*, Vol. 31, pp. 130-142.
- 23- Hayley Carter(1999): Strategic Planning Reborn, *Work Study*, Volume 48, Number 2 pp. 46, 48.
- 24- Houben, G. Lenie, K and Vanhoof, K. (1999), A knowledge-based SWOT-analysis System as an Instrument for Strategic Planning in Small and Medium Sized Enterprises, *Decision Support Systems*, No 26.
- 25- Iwami, T (2001), Economic Development and Environment in Southeast Asia: An Introductory Note, *International Journal of Social Economics*, Vol. 28 No. 8.
- 26- Kajanus, M. (2001), *Strategy and Innovation Model for the Entrepreneurial Forest Owner*, Academic Dissertation in Forest Planning, University of Joensuu.
- 27- Learmonth, D. McGregor, P.G. Swales, J.K. Turner, K.R and Yin. Y.P. (2006), The Importance of the Regional/local

- Dimension of Sustainable Development; an Illustrative Computable General Equilibrium Analysis of the Jersey Economy, *Journal of Economic Modelling*, Mumber 26.
- 28- McDonald, M.H.B. (1993), *The Marketing Planner*, Oxford: **Butter Worth Heinemann**, pp.143.
- 29- Miika K., J. Kangas, M. Kurttila; (2004), The Use of Value Focused Thinking and the A SWOT Hybrid Method in Tourism Management, *Tourism Management*, Vol. 25, 499-506.
- 30- Mintzberg, H. (1999): Noteworthy Quotes, *Strategy and Business*, No 14.
- 31- Olsen, J.E. and Haslett, T (2002), Strategic Management in Action, *Systemic Practice and Action Research*, Vol. 15, No. 6, December.
- 32- Olsen, J.B. and Eadie, D. (1982), *The Game Plan: Governance with Foresight*, Washington, Council of State Planning Agencies.
- 33- Steinberg, F. (2005), Strategic Urban Planning in Latin America: Experiences of Building and Managing the Future, *Habitat International*, Vol. 29, pp. 147-163.
- 34- *United Nations* (1997), *Urban Development Framework*, The Department of Housing,
- 35- Urban Development Institute of Australia (2003), *Sustainable Urban Development Program, Environment, Economy and Community*, Washington, D.C.: Island Press.
- 35- Wellington City Council (2006), *Urban Development Strategy*.
- 37- Wheelen, T. L., and Hunger, J.D. (1995), *Strategic Management and Business Policy* (5th ed.), Reading, MA: Addison-Wesley.
- 38- Wilson, I. (2000), From Scenario Thinking to Strategic Action, *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 65.

- 39- Wu, F. (2007), Re-orientation of the City Plan: Strategic Planning and Design Competition in China, *Geoforum* 38: 379-392.
- 40- Yu`ksel, I and `Deviren, M.D. (2007), Using the Analytic Network Process (ANP) in a SWOT Analysis - A Case Study for a Textile Firm, *Information Sciences*, No. 177. pp 440-458.

Archive of SID